

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2009 | ÅRGÅNG 13

Bokförlaget THALES

Magnus Reitberger

DET ÄR NUMERA mycket vanligt att krig och olika militära operationer kritiseras för brist på proportionalitet. I samband med Israels krig mot Libanon 2006 och angrepp mot Gaza 2008 utgjorde proportionalitet den kanske mest omdiskuterade frågan. Det man framför allt kritiserade Israel för var inte att dessa militära operationer inte var motiverade av självförsvarsskäl eller saknade stöd i folkrätten (även om många ansåg att så också var fallet), utan att de var oproportionella i termer av civila dödsoffer och skador på civil infrastruktur. Men lika vanliga som anklagelser om bristande proportionalitet är i sådana fall, lika ovanligt är det med tydliga definitioner av vad proportionalitet i krig egentligen innebär. Vad är egentligen proportionalitet? Och vad är det som ska stå i proportion till vad?

Denna uppsats utgår från teorin om rättfärdigt krig (»just war theory»). Proportionalitetsprincipen var länge en princip i teorin om rättfärdigt krig som inte diskuterades särskilt mycket. Delvis berodde detta troligen på att teorins kanske mest kända uttolkare, Michael Walzer, har en ganska agnostisk inställning till principen och inte ägnar den särskilt mycket uppmärksamhet. På senare tid har dock ett antal filosofer, bl. a. Jeff McMahan och Thomas Hurka, diskuterat principen mer ingående. Tanken med denna uppsats är att omformulera och vidareutveckla proportionalitetsprincipen och dess tillämpning inom ramen för teorin. Framför allt Hurkas artikel »Proportionality in the morality of war» (Hurka 2005), som får sägas vara den mest ingående och intressanta diskussionen av proportionalitet på senare år, kommer att utgöra en språngbräda för resonemangen som följer.

1. Proportionalitet i det rättfärdiga krigets teori

PROPORTIONALITETSPRINCIPEN SAMSPELAR INTIMT med de övriga principerna i det rättfärdiga krigets teori, så en kort rekapi-

tulering kan vara på sin plats.¹ Teorins principer delas traditionellt upp i *jus ad bellum* (rätt till krig) och *jus in bello* (rätt i krig), där den första delen preciserar när krig kan vara berättigat och den andra preciserar vilka militära medel och metoder som är tillåtna i krig. För att ett krig ska kunna sägas vara helt rättfärdigt måste principerna i både *jus ad bellum* och *jus in bello* vara uppfyllda.

Den första och viktigaste principen i *jus ad bellum* är *rättfärdigt skäl* (»just cause»). I den moderna teorin anses självförsvar och kollektivt försvar mot militär aggression vara det huvudsakliga skälet till att ett krig kan anses rättfärdigt; men även humanitär intervention i nödsituationer (t. ex. folkmord och etnisk rensning) anses numera av de flesta teoretiker i traditionen utgöra rättfärdigt skäl. Den andra principen är *legitim auktoritet*, vilket vanligen betyder att suveräna stater anses vara de enda politiska institutioner som har rätt att bedriva krig, i kraft av statens lagliga våldsmonopol och särskilda ansvar att skydda medborgarna. Den tredje principen är att krig måste vara *sista utväg*: fredliga möjligheter att lösa internationella konflikter måste vara uttömda innan krig kan berättigas. Den fjärde principen är att kriget måste föras med *rätt avsikt*: kriget måste genuint motiveras av det rättfärdiga skälet och inte av hämndlystnad, ekonomiska vinstintressen, önskan att sprida en viss religion eller ett visst politiskt system o.s.v. Den femte principen är att kriget måste ha en *rimlig chans till framgång*: det måste vara sannolikt att kriget kommer att vara framgångsrikt, d.v.s. vi bör inte driva krig som är utsiktslösa även om de i princip är motiverade av rättfärdigt skäl. Slutligen måste kriget ha *proportionella mål*: krigets destruktivitet måste stå i proportion till det goda som kriget för med sig.

Som teorin traditionellt brukar formuleras öppnar alltså proportionalitet *ad bellum* för att ett krig kan vara rättfärdigt i sak men ändå måste fördömas, eftersom det utgör en oproportionell och överdriven reaktion på de problem som föranleder kriget, eller eftersom krigets förödelse är så omfattande att det inte står i proportion till de värden som kriget tänks försvara. De universellt goda effekterna måste stå i proportion till (d.v.s. i någon mening överväga) de universellt onda effekterna. Proportionalitet handlar dock inte

om att hitta den absolut bästa lösningen på ett problem, d.v.s. att ett krig bara kan vara rättfärdigt om det *maximerar* de goda konsekvenserna i förhållande till de onda. Principen säger snarare att de goda konsekvenserna måste *överbäga* de onda, d.v.s. att det handlar om en sorts tröskelvärde. Om ett visst handlingsalternativ producerar ännu större övervikt av goda konsekvenser än andra alternativ så är det förstås att föredra, men det är inget krav. Så länge kriget har ett rättfärdigt skäl och lever upp till de övriga krav som ställs i termer av att sannolikt kunna vinnas, vara sista utväg o.s.v., är kriget att betrakta som rättfärdigt om det inte producerar mer onda konsekvenser än goda. Att militära resurser hade kunnat användas till något *ännu* bättre (d.v.s. producerat större övervikt av det universellt goda i förhållande till det onda) i en annan konflikt någon annanstans på jorden kan alltså inte göra ett visst krig oproportionellt, enligt detta resonemang. Man kan möjligen kritisera sådan resursanvändning på andra sätt, men inte utifrån proportionalitets-kriteriet.

Jus in bello brukar anses innehålla tre principer. *Diskrimineringsprincipen* säger att endast militära mål får angripas direkt och avsiktligt; icke-stridande (framför allt civilpersoner eller soldater som är sårade eller har gett upp och tillfångatas) får aldrig avsiktligt angripas direkt. Den andra principen är att militära angrepp måste vara *nödvändiga* för att kunna uppnå krigets målsättningar. Den tredje principen är *proportionalitet i medel*: det militära värdet av att angripa ett visst mål måste stå i proportion till den förstörelse som angreppet orsakar, framför allt för civilbefolkningen. Diskrimineringsprincipen anses tillåta *oavsiktliga men förutsedda* civila förluster, så länge dessa är proportionella mot målets militära värde och det är militärt nödvändigt att angripa just det målet.

Proportionalitet *in bello* öppnar för möjligheten att ett i övrigt rättfärdigt krig ändå måste fördömas, eftersom det utkämpas med metoder som orsakar oproportionellt stora skador och civila förluster i förhållande till det militära värdet av målen i fråga. Oproportionella förluster uppstår när angrepp som är nödvändiga och respekterar diskrimineringsprincipen är överdrivet destruktiva eller

orsakar civila förluster som inte kan berättigas med hänsyn till det militära värdet av målet i fråga. Ett bombangrepp mot en relativt obetydlig militär installation mitt inne i ett bostadsområde är med andra ord troligen inte proportionellt *in bello*. Men man bör poängtera att ett avsiktligt angrepp mot ett mål som saknar eller har väldigt ringa militärt värde (t. ex. ett sjukhus) egentligen inte aktualiserar proportionalitetsfrågan överhuvudtaget. Sådana angrepp är redan att betrakta som orättfärdiga på grund av teorins förbud mot avsiktliga angrepp mot civila mål. Det är bara angrepp som faktiskt respekterar diskriminerings- och nödvändighetsprinciperna som överhuvudtaget kan vara proportionella.

I resten av uppsatsen tänker jag inte diskutera de två principerna separat. Fokus ligger på proportionalitet *ad bellum*, men de frågor som tas upp har också bäring på proportionalitet *in bello*. Den omformulering av proportionalitet *ad bellum* som jag tänker föreslå har också viktiga konsekvenser för proportionalitet *in bello*, men av utrymmesskäl kan jag inte utveckla detta närmare här.

2. Proportionalitet och reciprocitet

INNAN JAG GÅR in närmare i en diskussion av hur proportionalitet bör uttolkas inom ramen för rättfärdiga krigets teori vill jag säga något om kopplingen mellan proportionalitet och reciprocitet, vilket annars kan vara en källa till missförstånd.

Reciprocitetsprincipen, d.v.s. normen att besvara »lika med lika», att förmåner ska besvaras med motsvarande förmåner och skadligt beteende ska besvaras med motsvarande bestraffningsåtgärder, är central i många aspekter av internationell politik. Reciprokt handlande är *beroende* av andras handlingar och bygger på *ekvivalens* i utbyte. Normen anses ofta ha särskild betydelse för att möjliggöra samarbete i en värld utan central auktoritet som kan upprätthålla lag och ordning och där många situationer innehåller element av intressekonflikt. Den kan ta sig enkla uttryck, som i *lex talionis*-principen (»öga för öga»), men också mycket komplexa, där förmåner på vissa områden förväntas besvaras med förmåner och eftergifter på andra, så att summan av fördelar med samarbete

fördelar sig någorlunda jämlikt. Det kan handla om reduktioner av handelshinder, avskaffande av visumtvång, utlämningsavtal o.s.v. I t. ex. världshandelsorganisationen WTO är reciprocitet en central princip. Ofta använder man spelteori för att förklara samarbetets möjligheter. Robert Axelrods studie *The evolution of cooperation* (1984) är kanske det mest kända exemplet som förklarar hur samarbete kan uppstå genom reciprocitetsstrategier (»tit-for-tat») även i en värld av egoister.

Robert Keohane skiljer mellan specifik och diffus reciprocitet. Specifik reciprocitet betyder ett utbyte mellan specifika samarbetspartners som byter något av motsvarande värde i en tydlig sekvens. Axelrods analys bygger tydligt på specifik reciprocitet. Diffus reciprocitet innebär ett ömsesidigt utbyte mellan flera, ofta grupper av samarbetspartners, där det som utbyts inte enkelt är jämförbart i termer av värde och där sekvensen av utbyten inte är snävt definierad. Diffus reciprocitet betyder att man följer allmänt accepterade normer och bidrar eller samarbetar, inte för specifik belöning, utan för hela gruppens bästa (Keohane 1986:4). Diffus reciprocitet kan bara upprätthållas genom en känsla av skyldighet eller plikt. Keohane menar att genuin diffus reciprocitet är sällsynt i internationell politik och att specifik reciprocitet ofta är det bästa som vi kan förvänta oss. Europas integrationsprocess skulle kunna vara ett exempel på diffus reciprocitet, men hela tiden i samspel med specifik. Specifik reciprocitet kan också leda fram till diffus reciprocitet genom successivt ökad tillit mellan stater, framför allt inom ramarna för internationella institutioner. Keohane menar att handelsliberalisering inom GATT illustrerar detta fenomen (Keohane 1986:23–27).

Eftersom specifik reciprocitet är en så vanlig och viktig norm i internationell politik ligger det nära till hands att tro att proportionalitet i krig ska följa samma logik, d.v.s. att proportionalitet handlar om någon form av ekvivalens i tillfogad skada eller kränkning. Inte minst i den allmänpolitiska debatten förefaller många instinktivt resonera kring proportionalitet i krig i termer av att land A inte får orsaka oproportionellt mer död och lidande för land B:s

befolkning än land B orsakar för land A:s befolkning. Om land B orsakar ett visst antal civila dödsoffer i land A, så är A:s militära motreaktion oproportionell om antalet civila dödsoffer i land B blir avsevärt större.

Men som redogörelsen av det rättfärdiga krigets teori ovan antyder spelar inte specifik reciprocitet någon avgörande roll för tolkningen av proportionalitet, varken *in bello* eller *ad bellum*. Teorin tolkar reciprocitet vanligen inte som något »bakåtblickande» kriterium (»hur har stat A tidigare blivit behandlad av stat B?»), utan intresserar sig för krigets *konsekvenser* (»hur ska stat A agera så att de universellt goda konsekvenserna av A:s handlingar ska överväga de universellt onda?»). Inte heller i internationell humanitär rätt (exv. Genèvekonventionen) är reciprocitet något som avgör om regler skall följas eller ej. Det faktum att en angripare bryter mot krigets lagar och t. ex. attackerar civila innebär ingen rätt för den utsatta staten eller staterna att vedergälla genom att själva bryta mot dessa lagar och döda ett visst antal civila, utan principerna binder stridande parter ovillkorligt. I den utsträckning som reciprocitet spelar någon roll alls för proportionalitet borde det i så fall handla om *diffus* snarare än specifik reciprocitet i Keohanes mening, d.v.s. respekt för allmänt accepterade normer i det internationella systemet som är i allas långsiktiga intresse.

Det finns goda skäl till att det rättfärdiga krigets teori inte blandar ihop proportionalitet och specifik reciprocitet. Det tyngsta skälet är att ett krigs rättfärdighet (enligt teorin likväl som folkrätten) inte grundar sig i vedergällning utan i *försvar mot aggression*. Anledningen till att en stat får använda våld för att försvara sig mot angrepp (eller hjälpa till att försvara andra oskyldiga när de angrips, inklusive civilbefolkning i andra länder som utsätts för »aggression» från sin egen regering i form av grova människorättskränkningar) är inte den skada som angriparen redan *har* tillfogat, utan den som angriparen *är i färd med* eller *kommer att* tillfoga inom en mycket snar framtid, om inte den angripna staten lyckas försvara sig. Det är denna pågående och framtida skada som försvaret måste stå i rimlig proportion till, inte den skada som redan skett. Den re-

dan orsakade skadan av ett angrepp är i bästa fall en god »ledtråd» till hur mycket skada som kommer att tillfogas i framtiden. Om land B har angripit land A med brutala metoder och tillfogat stor skada så är detta en bra indikation vad som kommer att hända om land B fortsätter sitt angrepp eller i ett senare skede angriper land C. Det är i så fall denna *förväntade* skada som försvaret måste stå i proportion till.

I många fall av väpnade konflikter förefaller specifik reciprocitet inte gå att tillämpa överhuvudtaget eller förefaller vara helt otillräcklig för att bedöma krigets proportionalitet. Detta gäller särskilt tydligt vid humanitära interventioner. I sådana fall är det uppenbart att det kriget måste stå i proportion till inte är den skada som redan har skett, utan den skada som kriget är ägnat att förebygga och förhindra – vi måste kunna bedöma om den död och det lidande som kriget orsakade står i proportion till den död och det lidande som kriget hjälpte till att undvika. Specifik reciprocitet kan inte heller hantera oskyldiga civila dödsoffer på något övertygande sätt. Många av offren i krig är oundvikligen helt oskyldiga (detta gäller framför allt barn) och bör enligt ett strikt reciprocitetskriterium tillämpat på individnivå inte utsättas för våld överhuvudtaget. Trots detta måste vi ha något att säga om proportionalitet i sådana fall, något sätt att bedöma hur proportionella skadorna för helt oskyldiga civila är i förhållande till krigets målsättningar. Både fall av humanitär intervention och orsakande av oskyldiga civila dödsoffer förefaller alltså kräva en framåtblickande proportionalitetsprincip.

Vidare är det sällan så enkelt att ett krigs *enda* målsättning är att rädda ett visst antal civila i det egna landet, och att man för att rädda dessa får oavsiktligt orsaka ett liknande antal civila dödsoffer i ett annat land. Ett krigs militära målsättningar är alltid mycket mer omfattande – bestående stabilitet, stabila och respekterade gränser, avskräckning mot framtida aggression, avväpning, bevarande och skydd av civil och militär infrastruktur o.s.v. – och dessa målsättningar låter sig endast med stor svårighet inkluderas i den sorts ekvivalensbedömning som strikt reciprocitet förefaller kräva. Både Falklandskriget och Gulfkriget 1990–1991 motiverades bland

annat med att alla fall av aggression måste bemötas militärt för att upprätthålla respekten för territoriell integritet, och att alternativet vore att belöna angriparen (McMahan 2005:4). Sådana överväganden kan knappast hanteras tillfredsställande av en reciprocitetsprincip.

Faktum är att en sammanblandning av strikt reciprocitet och proportionalitet förefaller kunna vara direkt kontraproduktiv i förhållande till ambitionen att skapa en fredligare och mer stabil värld. Om en försvarare begränsades till att tillfoga ekvivalent skada i någon mening skulle en angripare själv kunna bestämma hur omfattande och destruktivt svaret på hans angrepp får vara. Land B skulle kunna välja en »acceptabel förlustnivå» som land A i så fall inte får överskrida i sitt försvar mot B. Detta förefaller innebära att land B aldrig behöver riskera ett avgörande motangrepp från land A, så länge land B bara ägnar sig åt småskaliga attacker. Det är ganska enkelt att tänka sig situationer där en sådan begränsning av land A:s motåtgärder inte alls gör saker och ting bättre, utan bara undergräver krigets avskräckningsförmåga och leder till en kontinuerlig våldsspiral. Reciprocitet riskerar därmed att innebära att militära konflikter kan fortgå hur länge som helst och i längden orsaka stort lidande, eftersom proportionalitetskravet förhindrar ett effektivt avgörande. Proportionalitetsprincipen kan alltså inte handla om att ge svaga angripare ett »handikapp», så att de kan anfälla starkare motståndare utan att riskera att utplånas. Huvudsyftet med proportionalitetsprincipen är snarare att försöka minimera våldsanvändningen till en nivå som är absolut nödvändig.

3. Vilka goda och onda konsekvenser?

PROPORTIONALITET FÖREFALLER ALLTSÅ handla om förhållandet mellan de relevanta goda och de relevanta onda konsekvenserna av krig och krigshandlingar. Men vilka konsekvenser är då relevanta och vilka är irrelevanta? I litteraturen formuleras ofta proportionalitetsprincipen i termer av att det universellt goda som följer av ett krig måste stå i proportion till det universellt onda, utan att detta goda respektive onda närmare preciseras. James Turner John-

son har till exempel formulerat *ad bellum*-proportionalitet i termer av att »the total good outweighs the total evil expected» (Johnson 1999:27). Detta sätt att formulera saken öppnar dock för en allvarlig kritisk invändning: Är det verkligen rimligt att *alla* positiva effekter av ett krig kan bidra till att göra ett krig proportionellt?

Både Hurka (2005) och McMahan (2005) menar att en begränsning av vilka värden som ska räknas in i proportionaliteten är nödvändig – att ett krig motverkar en ekonomisk lågkonjunktur, stimulerar teknologisk och vetenskaplig utveckling eller ger militären tillfälle att skaffa sig stridserfarenhet eller att testa nya vapen kan inte gärna påverka bedömningen av ett krigs proportionalitet i positiv riktning eller bidra till att berättiga dödande. Ett krig som i övrigt är oproportionellt kan inte bli proportionellt genom att stimulera världsekonomin. Principen om rättfärdigt skäl härleds enligt Hurka och McMahan från den viktiga moraliska principen att man inte får döda eller allvarligt skada människor om det inte finns mycket specifika skäl, framförallt att försvara sig själv eller andra oskyldiga från allvarlig fara. Eftersom man inte får döda eller allvarligt skada någon för att t. ex. förbättra sin materiella välfärd, bör sådana värden inte heller spela någon roll i rättfärdigandet av krig.

Hurka och McMahan menar följaktligen att principen om rättfärdigt skäl indikerar vilka värden som vi legitimt kan försvara med hjälp av krig och att inga värden som faller utanför dessa ramar, eller är instrumentella i förhållande till dem, kan ingå i en proportionalitetsbedömning. Om sådana värden ingick i bedömningen, skulle kriget delvis berättigas av värden som man inte legitimt kan eftersträva med hjälp av krig, och det förefaller orimligt (McMahan 2005:5). Eftersom »ekonomisk stimulans» inte kan anses vara ett tillräckligt skäl för att motivera att människor dödas eller skadas allvarligt, kan inte det skälet spela någon roll i berättigandet av en aktivitet som med nödvändighet involverar dödande och skadande (McMahan 2005:18). Hurka menar att proportionalitet måste väga »the destructiveness of war and its alternatives against only their *contribution to the just causes*, and therefore counts as relevant only alternatives that pursue those causes» (Hurka 2005:40–41, min kursivering).

Enligt nästan alla tolkningar av teorin utesluter principen om rättfärdigt skäl preventiva krig som syftar till att eliminera framtida presumtiva hot och risker – endast försvar mot faktiska eller omedelbart förestående angrepp kan betraktas som rättfärdigt. På motsvarande sätt får man inte bedriva krig för att »stabilisera» ett geopolitiskt område, avskräcka eller avväpna potentiella angripare, stärka respekten för folkrätten eller kollektiva säkerhetssystem (t. ex. FN), gripa krigsförbrytare, bidra till demokratisering o.s.v. Avväpning och demokratisering kan bli nödvändigt som en *konsekvens* av kriget men kan inte utgöra grund för att *motiv*era kriget (Walzer 1992:75–80). Om vi antar att denna restriktiva tolkning av rättfärdigt skäl är korrekt (vilket jag tror att den är), så blir också proportionalitetsprincipen restriktiv på motsvarande sätt, enligt Hurkas och McMahans resonemang. De relevanta goda effekterna vi bör intressera oss för när vi bedömer om ett krig är proportionellt eller inte begränsas då helt och hållet till självförsvar, kollektivt försvar och humanitär intervention (som då kan ses som ett specialfall av kollektivt självförsvar).

Denna restriktion förefaller logisk om vi utgår ifrån exemplet med personlig nödvärnsrätt. En person som blir angripen av en annan får bara använda så mycket våld som krävs för att värja sig från angreppet och förhindra att själv dödas eller allvarligt skadas. Andra överväganden, t. ex. att bestraffa angriparen, förebygga framtida brott eller förbättra den angripnes självkänsla eller sociala anseende, kan inte gärna spela någon roll i bedömningen av hur mycket våld man får använda för att försvara sig. Eftersom det inte är tillåtet att misshandla någon för att förbättra sin självkänsla, kan inte heller detta spela någon roll i berättigandet av våld i nödvärn. Här verkar McMahans och Hurkas resonemang mycket rimligt.

Men det finns en viktig skillnad mellan personligt självförsvar och försvarskrig. I krig verkar det finnas en aspekt som inte riktigt fångas av självförsvarsanalogin, nämligen behovet att »ställa saker och ting till rätta», t. ex. genom att återerövra ett territorium som tidigare blivit erövrat genom aggression, eller genom att bidra till att göra världen bättre och säkrare. I personligt självförsvar är de

rimliga målsättningarna mer restriktiva. Det är t. ex. förbjudet att själv bestraffa en angripare – jag får bara använda så mycket våld som är nödvändigt för att freda mig själv och eventuellt hålla fast angriparen tills polisen kommer. Att samhället blir bättre eller fredligare (eller tvärtom) är normalt inget vi väger in när vi bedömer om en handling utgör proportionellt självförsvar eller inte. Men det verkar absurt att inte väga in det i frågan om krig. Vi kan inte ignorera frågan om hur framtida fred och stabilitet påverkas av väpnade konflikter.

Förklaringen till denna strukturella olikhet finns troligen i den samhällseliga kontexten: i ett (nationellt) samhälle antar vi vanligen att det finns ett rättssystem, med polis, domstolar och kriminalvård samt sjukvårdspersonal och försäkringssystem, som kan hjälpa till att skipa rättvisa, hjälpa de drabbade och bidra med allmänprevention. Vi antar också att det finns legitima politiska institutioner för mer långtgående konfliktlösning. Sådana institutioner saknas helt eller är mycket svagare utvecklade i internationell politik, vilket betyder att det i viss mån ankommer på de stridande parterna att själva ombesörja sådana målsättningar och försöka »ställa saker och ting till rätta». Särskilt gäller det i de alltför vanliga fall då de institutioner som trots allt har det övergripande ansvaret för internationell ordning och säkerhet (först och främst FN-systemet) är oförmögna att agera av olika skäl. Detta måste betyda att fler och mer långtgående aspekter måste vägas in i proportionalitetskriteriet i fallet krig än i fallet personligt självförsvar. Det vore till exempel egendomligt att avbryta ett defensivt krig så fort man återställer utgångsläget (tolkat i termer av territoriell integritet), utan att ta hänsyn till om säkerhetsläget blir bättre eller sämre eller om ett försvarskrig måste utkämpas igen inom en snar framtid, eftersom fiendens förmåga att bedriva anfallskrig byggts upp på nytt. Proportionalitetsprincipen blir orimlig (och riskerar spela angriparen i händerna) om den obstruerar möjligheterna till effektiv och långsiktig konfliktlösning.

Risken med Hurkas och McMahans begränsning av de goda konsekvenser som ska räknas in i bedömningen av proportionalitet är att kriteriet blir för restriktivt. Man kan t. ex. tänka sig att

ett krig har som positiv effekt att stärka respekten för folkrätten eller att stärka förtroendet för ett kollektivt försvarssystem (t. ex. FN), eller att ett krig dramatiskt reducerar risken för framtida krig, i det aktuella konfliktområdet och kanske i hela världen. Detta är skäl som ofta anges för att berättiga krig. Vore det då inte rimligt att ta dem i beaktande i bedömningen av ett krigs proportionalitet? Preventiv krigsföring är enligt de allra flesta bedömare uteslutet som rättfärdigt skäl, i kontrast till *föregripande* krigsföring, när ett anfall är omedelbart förestående (Walzer 1992:75–80), men borde inte en *preventiv effekt* kunna räknas in när man bedömer ett krigs proportionalitet? Om ett krig som uppfyller övriga kriterier för rättfärdighet har en starkt avskräckande effekt på angriparen (likväl som andra potentiella angripare) i framtiden, så förefaller det inte orimligt att räkna detta som en positiv effekt ur proportionalitetsperspektiv. Prevention är ju något som i ett normalt rättssystem hanteras av »samhället», men just denna aspekt är mycket svagt utvecklad i internationell politik. Det borde därför påverka bedömningen av proportionalitet i krig.

Både Hurka och McMahan föregriper i viss utsträckning denna kritik när de diskuterar »tillräckliga» och »bidragande» rättfärdiga skäl och hur dessa kan bidra till proportionalitet. »Tillräckliga» rättfärdiga skäl (framför allt försvar mot aggression och humanitära interventioner i krislägen) är på egen hand tillräckliga för att göra ett krig rättfärdigt. »Bidragande» rättfärdiga skäl kan sedan göra det rättfärdiga skälet »ännu mer» rättfärdigt, men kan inte på egen hand göra ett krig rättfärdigt, oavsett hur många bidragande skäl man kan komma på. Bland bidragande rättfärdiga skäl finns avskräckning, avväpning, regional fred och stabilitet och kanske demokratisering (McMahan & McKim 1993). Man kan då tänka sig att bidragande rättfärdiga skäl kan göra ett krig proportionellt även om det kanske inte hade varit proportionellt, sett enbart till tillräckliga rättfärdiga skäl.

Hurka föreslår följaktligen att de tillräckliga skälen ska vägas in i bedömningen av proportionalitet, samt »a finite number of contributing just causes» (Hurka 2005:43). Han diskuterar dock inte mer

i detalj (annat än intuitivt) vad det är som egentligen gör att något ska räknas som ett relevant bidragande skäl och inte ur proportionalitetssynpunkt. Detta förefaller introducera ett element av godtycke gällande vilka värden som egentligen bör ingå i bedömningen av proportionalitet. Varför ska något räknas som ett »contributing just cause» och varför ska bara »a finite number» räknas in snarare än alla? Och varför behöver vi distinktionen mellan tillräckliga och bidragande rättfärdiga skäl till att börja med? Skulle inte tillräckligt många och starka bidragande skäl kunna utgöra ett tillräckligt berättigande av krig?

Intressant (och egendomligt) nog menar Hurka att de negativa konsekvenserna som ska räknas i en bedömning av ett krigs proportionalitet *inte* är begränsade på samma sätt som de positiva, utan här ansluter han sig istället till tolkningen att det är det »universellt onda» som ska räknas. Han skriver:

When we turn to the evils relevant to proportionality, we seem to find no restriction on their content parallel to the one on relevant goods. That a war will boost the world's economy does not count in its favor, but that it will harm the economy surely counts against it. Whereas economic benefits are not relevant goods for proportionality, economic harms are relevant evils. (Hurka 2005:46)

Detta förefaller leda till en egendomlig asymmetri mellan goda konsekvenser (som måste vara direkt kopplade till rättfärdigt skäl) och onda konsekvenser (som inte behöver vara kopplade till rättfärdigt skäl). Detta skulle innebära att *positiva* konsekvenser för t. ex. världsekonomin, forskningen, militären eller politikerns chanser att bli omvalda inte skulle få räknas, medan *negativa* konsekvenser för världsekonomin, militären, politiker etc. skulle räknas fullt ut i bedömningen av proportionalitet. Det verkar inte rätt att moraliskt (förhållandevis) oviktiga värden räknas in i proportionaliteten när de påverkas negativt, men inte när de påverkas positivt. I så fall skulle t. ex. högre priser på lyxvaror i rika länder räknas in som en negativ konsekvens i beräkningen av proportionalitet, medan lägre

priser på lyxvaror i samma länder inte skulle kunna göra det. Det rimliga förefaller istället vara att begränsa de onda konsekvenserna på samma sätt som man begränsar de goda, d.v.s. till konsekvenser som är moraliskt viktiga (exempelvis tolkat i termer av grundläggande rättigheter). Hur priserna på lyxvaror påverkas av krig borde ha väldigt marginell moralisk betydelse, oavsett om priserna påverkas positivt eller negativt.

4. Proportionalitet – en omformulering

JAG TROR ATT McMahan och Hurka är på rätt spår när de vill begränsa proportionalitetsbedömningen till de värden som vi rättfärdigt kan försvara med hjälp av krig, men jag skulle vilja formulera begränsningen tydligare: det är de värden som *underbygger* rättfärdigt skäl som bör utgöra grunden för en proportionalitetsbedömning. Att ett krig gynnar den amerikanska oljeindustrin eller motverkar en lågkonjunktur är exempel på oväsentliga konsekvenser, men konsekvenser som regional stabilitet, avskräckning, avrustning, avsättande av en tyrannisk regim, gripande av krigsförbrytare och byggande av långvarig fred påverkar moraliskt viktiga värden som underbygger *jus ad bellum* och som därför bör räknas in i bedömningen av proportionalitet. Sådana positiva konsekvenser förefaller kunna bidra till att göra ett krig proportionellt, trots att sådana målsättningar i sig inte kan utgöra rättfärdigt skäl. Om detta är riktigt, så kommer ekonomiska konsekvenser av ett krig att ibland vara moraliskt viktiga och ibland inte. För ett mycket fattigt land, där många människor lever i extrem fattigdom, skulle förbättrad nationell ekonomi faktiskt kunna påverka de grundläggande värden som underbygger *jus ad bellum* och därmed vara moraliskt viktigt och rimligt att beakta i bedömningen av ett krigs proportionalitet.

En välvillig tolkning av Hurkas och McMahans ståndpunkt är att det i själva verket är de underliggande värdena i principen om rättfärdigt skäl som avses. Detta motsägs emellertid av Hurka när han diskuterar bidragande skäl:

This raises the question whether there is some unifying feature that gives these contributing causes their status. So far as I can

see, there is not; like the sufficient just causes, they are just the items on a list. (Hurka 2005:43)

Men detta verkar konstigt – hur kan det som gör krig proportionellt eller inte vara bara »items on a list»? Varför ska just dessa skäl stå på listan och inte andra?

McMahan kan eventuellt tolkas i termer av att det är de underliggande värdena som är intressanta när han skriver att »no goods that fail to come within the scope of the just cause, *or are instrumental to achieving it*, can count in the proportionality calculation» (McMahan 2005:18, min kursivering). Man skulle i så fall kunna tänka sig att regional stabilitet, avskräckning, avvärjning etc. är instrumentella i förhållande till de värden som är inom »the scope of the just cause» och därför bör räknas in i bedömningen av proportionalitet. Han anser också att det är värden kopplade till »the prevention and correction of wrongs» som räknas i proportionalitetskalkylen (McMahan 2005:18) och avskräckning o.s.v. kan i så fall anses bidra preventivt till de värden som rättfärdigt skäl tänks skydda. Men att tala om instrumentella värden kan också leda till godtycke i bedömningen av proportionalitet. Vilka värden är det i så fall som är instrumentella i förhållande till rättfärdigt skäl eller bidrar till att förebygga »wrongs»? Skulle t. ex. inte ekonomiskt välstånd kunna figurera som instrumentellt i förhållande till rättfärdigt skäl, exv. genom att minska risken för framtida konflikter? Detta skulle i så fall undergräva McMahans ursprungliga begränsning av proportionalitetsprincipen. Genom att istället utgå ifrån och specificera de värden som egentligen motiverar rättfärdigt skäl till krig till att börja med, kan vi kanske undvika den sortens oklarheter.

Ett rimligt förslag till vad det är som motiverar och underbygger rättfärdigt skäl är *försvar av grundläggande mänskliga rättigheter* – det som Henry Shue kallar »socially basic human rights» (Shue 1996). Grundläggande rättigheter kan förstås som rättigheter som är instrumentellt nödvändiga för att kunna ha nytta av andra rättigheter. De bygger på intressen som är så viktiga för människors välbefinnande att även de mest grundläggande politiska institutio-

ner måste vara skapade för att skydda och respektera dem. Dessa grundläggande rättigheter inkluderar rätt till fysisk säkerhet och integritet, rätt att inte bli förslavad eller torterad, och rätt till minimalt tillräckliga resurser för att tillgodose grundläggande behov av mat, vatten, sjukvård etc.

Staters huvudsakliga existensberättigande är instrumentellt i förhållande till medborgarnas grundläggande rättigheter. Stater som på ett grundläggande sätt skyddar och respekterar medborgares rättigheter är legitima och har rätt att inte bli utsatta för aggression. Ett militärt angrepp mot en stat är också ett direkt eller indirekt angrepp mot dess medborgares grundläggande rättigheter. Den angripna staten har då rätt och skyldighet att utnyttja statens resurser för att skydda medborgarnas rättigheter. Detta sätt att argumentera för staters rätt att försvara sig militärt mot angrepp förklarar också varför stater har rätt och skyldighet att hjälpa andra att försvara sig och att i vissa situationer intervensera humanitärt i andra staters »inre angelägenheter». I samtliga fall rör det sig om statens instrumentella funktion i förhållande till individers grundläggande rättigheter. Kränkningar av grundläggande rättigheter måste dock vara omfattande och av tillräckligt allvarlig natur för att man ska kunna tala om aggression och för att krig ska kunna vara rättfärdigt. På motsvarande sätt anser vi vanligen att en stat måste respektera mänskliga rättigheter på en acceptabel nivå, d.v.s. nå över en sorts minimal moralisk »tröskel», för att kunna anses som legitim – eller »anständig» som Rawls uttrycker saken (Rawls 1999). Rättfärdigt skäl för krig finns när en »anständig» stat, som i tillräcklig utsträckning skyddar sina medborgares rättigheter, utsätts för en tillräckligt omfattande kränkning för att kunna sägas utgöra aggression.

Fördelen med denna definition av rättfärdigt krig är att den (förutom att vara rimlig) skapar en måttstock för proportionalitet (Luban 1980:175). Genom att förtydliga att rättfärdigt skäl grundas i legitima staters rätt att inte utsättas för aggression och att denna rätt i sin tur grundas i medborgarnas rättighet att leva i fred och säkerhet, förtydligar vi också vad proportionalitet i krig rimligen bör

handla om: vi jämför proportionen mellan kränkningar av grundläggande mänskliga rättigheter som (sannolikt) följer av kriget med de kränkningar som kriget bidrar till att förebygga och undvika. Ett krig som bidrar till att värna grundläggande mänskliga rättigheter (totalt sett, inräknat krigets skadeverkningar) är att betrakta som proportionellt, och alla krig som inte kan sägas värna om grundläggande mänskliga rättigheter är att betrakta som oproportionella.

En intressant konsekvens av detta resonemang är att rättfärdigt skäl och proportionalitet egentligen inte blir separata principer, utan två aspekter av samma princip, nämligen att krig bara kan motiveras i termer av respekt och skydd för grundläggande mänskliga rättigheter. Principen rättfärdigt skäl specificerar då vad som (prima facie) kan ses som rimliga tillämpningar av den mer grundläggande principen (nationellt självförsvar, kollektivt försvar mot aggression och humanitär intervention i nödlägen), och proportionalitet tänks reglera den praktiska tillämpningen i enskilda fall.

Detta sätt att angripa proportionalitet löser (så vitt jag kan se) de problem som Hurkas och McMahans formulering av proportionalitetsvillkoret aktualiserade ovan. Dels får vi en måttstock på proportionalitet istället för flera tämligen godtyckligt valda («tillräckliga» och «bidragande») rättfärdiga skäl. Och dels får vi en gemensam måttstock för positiva och negativa konsekvenser, och undviker därmed egendomligheten att ett avgränsat antal positiva värden ska vägas mot ett oavgränsat antal negativa värden, liksom problemet att mäta olika typer av värden mot varandra.

5. Vilka konsekvenser?

BEDÖMNINGEN AV ETT krigs proportionalitet kompliceras inte bara av frågan om vilka positiva och negativa värden som ska tas med i beräkningen, utan också av frågan om vilka konsekvenser som bör räknas. Ska verkligen *alla* konsekvenser av ett krig räknas in i proportionalitetsbedömningen? Den kausala kopplingen mellan våra egna krigshandlingar och ett krigs övergripande konsekvenser kan försvagas genom rent slumpmässiga händelser och mer eller mindre osannolika sammanträffanden, genom mycket långsik-

tiga effekter som ingen rimligen kan förutse, eller genom att andra aktörers handlingar »intervenerar» mellan våra egna handlingar och de slutliga konsekvenserna.

Många effekter av krig, t.ex. utveckling av nya vapensystem, ger långtgående konsekvenser som inte rimligen kan förutses av politiska och militära beslutsfattare överhuvudtaget. Vapensystem (t. ex. automatkarbiner) som utvecklades i samband med krig på 1940- och 1950-talet ger negativa effekter (d.v.s. bidrar till omfattande kränkningar av grundläggande mänskliga rättigheter) i konflikter runt om i världen drygt 60 år senare. Men det förefaller egendomligt att säga att detta är något som borde räknas som en av de negativa konsekvenserna i en proportionalitetsbedömning av konflikter då – i alla fall om vi vill undvika slutsatsen att vi måste förhålla oss helt agnostiska i frågan om proportionalitet i krig tills flera hundra år har förflutit. För att teorin ska kunna erbjuda någon sorts vägledning för beslutsfattande är det därför nödvändigt att begränsa proportionalitetskravet till att gälla konsekvenser som är någorlunda närliggande i tid.

Ett mer intressant problem är hur *ansvar* påverkar proportionalitetsbedömningen. Den traditionella formuleringen av proportionalitet *ad bellum* tar inte någon hänsyn till vems fel det egentligen är att mänskliga rättigheter kränks i stor utsträckning i ett krig, men detta kan inte vara rimligt. Ett försvarskrig kan knappast bedömas vara oproportionellt för att angriparen lider väldigt svåra förluster eller för att kriget har omfattande negativa effekter för angriparlandets civilbefolkning. Denna intuition samspelar också med våra intuitioner om vad som berättigar försvar. I en självförsvarssituation förefaller man inte vara moraliskt begränsad till att bara skada eller döda ett numeriskt proportionellt antal angripare. Om 100 personer tillsammans försöker döda en oskyldig person, så har den oskyldiga personen (och de som försöker skydda honom eller henne) nödvärnsrätt gentemot *alla* angripare och kan med rätten på sin sida använda dödligt våld mot alla 100, om det är absolut nödvändigt för att värja sig (Hurka 2005:53). På samma sätt förefaller det som om en stat har rätt att försvara sig mot ett obegränsat antal

angripare. Det faktum att ett mycket stort antal sovjetiska soldater dödades under Vinterkriget 1939–1940 är knappast något som kan göra Finlands försvar oproportionellt, eftersom det var Sovjetunionens orättfärdiga aggression som förklarar dessa dödsoffer.

Ansvarsfrågan förefaller särskilt angelägen i moderna konflikter av en annan anledning: det har blivit alltmer vanligt att krigförande parter försöker utnyttja proportionalitetsprincipen till sin fördel genom att placera sina militära enheter på ett sådant sätt att det dramatiskt ökar risken för oskyldiga civila om man försöker bekämpa dem. I ett extremfall använder man sig av civilbefolkningen som »mänskliga sköldar» eller försöker provocera fram olagliga vedergällningsattacker, t. ex. genom terrorattacker mot motståndarsidans civila. En militärt svagare part kan på detta sätt försvaga en starkare som av politiska och militära skäl är mer bunden av proportionalitetskravet – den starkare parten är ofta hårt bevakad av media och har starkare krav på sig att inte agera oproportionellt, både från en inhemsk opinion och från världssamfundet. Paradoxalt nog kan detta innebära att civila utsätts för en större risk än som annars hade varit fallet, eftersom skrupelfria stridande parter kanske avsiktligt väljer sårbara civila områden som krigsskådeplatser för att tvinga motståndaren till oproportionella motåtgärder, alternativt att avstå helt från åtgärder.

Ett orimligt förhållningssätt är att hävda att man inte har något ansvar för civila dödsoffer i en sådan situation eftersom det är motståndarsidan som bär skulden till att civila utsattes för risk. Att motståndaren avsiktligt gömmer sig bland civilbefolkningen (med eller utan deras medgivande) kan inte ge oss *carte blanche* att t. ex. urskillningslöst angripa bostadsområden. Om det kan tydligt förutses att någon kommer att besvara våra handlingar med omoraliska handlingar, så måste detta tas med i beräkningen, och vi är delvis ansvariga för konsekvenserna. Men en del av skulden måste läggas på den part som medvetet utsätter civila för sådana risker, och detta kommer att påverka bedömningen av proportionalitet.

Situationen förefaller i viss mån vara analog med den som poliser står inför när de måste hantera en gisslansituation. I en sådan

situation är polisen i betydande grad ansvarig för vad som sker med gisslan, eftersom gisslantagarens reaktioner på polisens agerande vanligen kan förutses, även om huvudansvaret för det som sker förstås vilar på gisslantagarna och inte polisen. På samma sätt är en stridande part delvis ansvarig för vad en skrupelfri motståndare kan förväntas göra i ett krig. Oavsett hur oförsvarligt motståndaren agerar, kan inte det helt befria en stridande part från ansvar i den utsträckning som agerandet kan förutses och i den mån som det kan finnas andra handlingsalternativ. Man kan dock invända att polisens ansvar för civilpersoner i ett samhälle är mycket mer omfattande än militärens ansvar för civilpersoner i andra länder. Polisen har som viktig uppgift att skydda och hjälpa civila, medan militären i alla fall inte primärt har det som uppgift. Men även om militären kanske inte har en (lika stark) positiv skyldighet att hjälpa och skydda civila som poliser har, så kan man hävda att deras negativa skyldigheter att inte förutsägbart orsaka oskyldiga civilas död har stor moralisk tyngd.

En ytterligare komplikation är om civilpersoner till synes *frivilligt* agerar »mänskliga sköldar». Som Walzer påpekar förefaller en stridande parts moraliska ansvar reduceras i sådana fall, så länge civila ges en rimlig möjlighet att lämna stridsområdet (Walzer 1992:159–168). Civila förblir dock »immuna» i den betydelsen att de inte direkt får angripas, och i många fall kommer det att finnas helt oskyldiga (framför allt barn) bland de »frivilliga» vilket komplicerar situationen. Dessutom kan man fråga sig hur »frivilliga» civilpersoner är i stater och samhällen där politisk och religiös indoktrinering är norm snarare än undantag.

Andra aktörers handlingar kan också intervensera på ett annat sätt, vilket inte Hurka alls diskuterar, nämligen genom att göra krigets negativa konsekvenser *mindre* omfattande än de annars skulle ha varit, eller genom att göra de positiva konsekvenserna *mer* omfattande. Detta kan vara fallet om en stridande part lägger ner mycket stora resurser och tar risker för att skydda civilbefolkningen, eller om en tredje part åtar sig att bekosta återuppbyggnaden efter en konflikt, bidrar med fredsbevarande trupper o.s.v. Krigshandlingar

som i annat fall skulle ha kunnat kritiseras för bristande proportionalitet kan (paradoxalt nog) bli proportionella på grund av att andra aktörers intervenerande handlingar mildrar deras konsekvenser. Det förefaller därför nödvändigt att även i detta avseende försöka urskilja vilka konsekvenser en stridande part faktiskt kan hållas ansvarig för ur proportionalitetssynpunkt.

Hurka menar att goda effekter av krig inte begränsas på samma sätt som negativa effekter av kausal eller tidsmässig avlägsenhet. Om ett krig bidrar till att försvara ett lands politiska oberoende hundra år senare, så bidrar det till krigets proportionalitet. Däremot tycker inte Hurka att det är en relevant effekt om ett krig bidrar till regional instabilitet och krig långt in i framtiden, eftersom framtida militära konflikter beror på andras intervenerande handlingar för vilka vi inte kan hållas moraliskt ansvariga. (Hurka 2005:46) Min poäng här är att även positiva effekter (såsom ett lands framtida oberoende i Hurkas exempel) förefaller kräva intervention av andras handlingar i många fall. Ett framgångsrikt försvarskrig av land A skulle till exempel kunna leda till att den aggressiva och tyranniska regimen i det angripande landet B omkullkastats av den egna befolkningen, vilket säkerligen är en positiv effekt i termer av grundläggande mänskliga rättigheter men inte gärna kan tolkas som en relevant effekt för att bedöma proportionaliteten i A:s försvar mot B. De relevanta goda effekterna på mänskliga rättigheter måste vara mer omedelbara än så.

6. Slutsatser

I UPPSATSEN HAR jag hävdats att proportionalitet måste förstås i termer av krigets effekt på grundläggande mänskliga rättigheter och att även rättfärdigt skäl måste förstås i sådana termer. I den utsträckning proportionalitet handlar om reciprocitet måste detta förstås i termer av »diffus» reciprocitet (d.v.s. allmänt accepterade normer) snarare än »specifik» reciprocitet. De effekter av krig som är relevanta för en bedömning av proportionalitet begränsas inte av rättfärdigt skäl i sig (som hos Hurka och McMahan) utan av de rättigheter på vilka rättfärdigt skäl kan sägas bygga. Samtidigt begrän-

sas de relevanta effekterna (såväl positiva som negativa) starkt av att andra aktörer »intervenerar» mellan handling och utfall och av tidsmässig och kausal avlägsenhet. Det är först och främst de närliggande och direkta effekterna på grundläggande mänskliga rättigheter som bör utgöra grund för bedömning av proportionalitet i krig.

Proportionalitet är ett viktigt kriterium i både folkrätten och det rättfärdiga krigets teori, men samtidigt svårbedömt. Eftersom proportionalitetsprincipen är framåtblickande och eftersom vi bara har vaga kunskaper om framtiden så måste våra anspråk på att bedöma proportionalitet också vara begränsade. Det är ofta oklart vilken »alternativ framtid» som utgör en rimlig referenspunkt, särskilt om denna framtid är mycket avlägsen. Förutom problemet med att avgöra »vad som annars hade hänt» om kriget inte hade brutit ut – t. ex. om land A inte hade försvarat sig mot land B – så uppstår problem med att avgöra vilka konsekvenser av ett krig som en krigsförande part – land A i detta fall – egentligen bär ansvar för och måste ingå i en bedömning av proportionaliteten i A:s försvar mot B. Proportionalitet är med andra ord ett mycket viktigt kriterium, men inte något som är enkelt att tillämpa.

→

Magnus Reitberger är fil.dr och universitetslektor i statsvetenskap vid Stockholms universitet.

Noter

1 Den exakta formuleringen av teorins olika principer varierar något från författare till författare; den formulering jag utgår ifrån i denna uppsats kommer närmast från James Turner Johnson (1999).

2 Hur militära förluster ska vägas in i proportionalitetskriteriet är en svår fråga; många författare förefaller anse att proportionalitet handlar enbart om civila förluster, men rimligheten av det kan ifrågasättas.

3 David Rodin (2004) förefaller till exempel hävda att den reciprocitet som underbygger personligt självförsvar också utgör grunden för bedömning av proportionalitet i krig.

4 Se McMahan (2004) för en mer utförlig diskussion om kopplingen mellan rättfärdigt krig och personligt självförsvar.

5 Attackerna mot USA den 11:e september 2001 krävde t.ex. strax under 3 000 civila dödsoffer, och detta är viktig kunskap för att kunna bedöma angräparnas (Al Qaidas) vilja och förmåga att göra skada även i framtiden. Det är i så fall detta *nuvarande och framtida* hot som USA:s militära reaktion måste stå i rimlig proportion till. Men man kan inte rimligen säga att USA:s militära svar (i detta fall invasionen av Afghanistan) är proportionellt så länge det inte kräver fler än 3 000 oskyldiga afghanska dödsoffer – siffran 3 000 är i bästa fall bara en indikator på angräparnas farlighet, och att framtida terrorattacker mot USA eller andra länder skulle kräva exakt 3 000 dödsoffer förefaller extremt osannolikt.

6 Keohane diskuterar också mycket riktigt hur strikt reciprocitet kan leda till »ven-dettor», där parter i en konflikt fastnar i ett evigt mönster av motåtgärder mot varandra (Keohane 1986:20).

7 En kritiker kan invända att sådana resonemang skulle kunna berättiga alla möjliga former av överväld, så länge de har en tillräckligt stor preventiv effekt. Då bör man ha i minnet att resten av teorin är mycket restriktiv med när våld får användas överhuvudtaget, och att de mål som legitimt kan angräpas begränsas av diskriminerings- och nödvändighetsprinciperna. Urskilningslösa attacker mot civila kan aldrig vara berättigade enligt teorin, oavsett vilken preventiv effekt de kanske har.

8 Om *ex hypotesi* människorättskränkningarna i Irak minskar kraftigt inom en snar framtid till följd av USA:s invasion 2003, så kan detta vara något som påverkar bedömningen av det krigets proportionalitet, även om vi kanske inte anser att kränkningarna som ägde rum omedelbart före kriget 2003 var av så omfattande och storskalig natur att detta i sig utgjorde rättfärdigt skäl för krig. Så även om humanitär intervention inte utgjorde ett »tillräckligt» rättfärdigt skäl i Irakfallet, så kan ökat skydd för mänskliga rättigheter ändå figurera i bedömningen av krigets proportionalitet som ett »bidragande» skäl.

9 Resonemanget påminner en hel del om det som Robert Nozick (1974) derogativt kallar »rättighetsutilitarism», dock med den viktiga skillnaden att proportionalitetsprincipen inte kräver att vi *maximerar* respekten för mänskliga rättigheter. Principen är inte alls så radikal utan säger snarare att de negativa konsekvenserna av ett krig inte får överväga de positiva, tolkade i termer av respekt för grundläggande mänskliga rättigheter. Därmed inte sagt att denna typ av beräkning är enkel eller ens praktiskt möjlig att göra i många fall – ett problem som drabbar alla former av konsekvensetiska resonemang, förvisso.

Referenser

- AXELROD, ROBERT (1984), *The evolution of cooperation*, New York, New York: Basic Books.
- HURKA, THOMAS (2005), »Proportionality in the morality of war», *Philosophy & public affairs* 33, nr 1: 34–66.
- JOHNSON, JAMES TURNER (1999), *Morality and contemporary warfare*, New Haven, CT: Yale University Press.
- KEOHANE, ROBERT O. (1986), »Reciprocity in international relations», *International organization* 40, nr 1: 1–27.
- LUBAN, DAVID (1980), »Just war and human rights», *Philosophy and public affairs* 9 (2): 160–181.
- MCMAHAN, JEFF & MCKIM, ROBERT (1993), »The just war and the gulf war», *The Canadian journal of philosophy* 23, nr. 4: 501–541.

- MCMAHAN, JEFF (2004), »War as self-defense«, *Ethics & international affairs* 18, nr. 1: 75–80.
- MCMAHAN, JEFF (2005), »Just cause for war«, *Ethics & international affairs* 19, nr. 3: 1–21.
- NOZICK, ROBERT (1974), *Anarchy, state and utopia*, New York: Basic Books.
- RAWLS, JOHN (1999), *The law of peoples: with »The idea of public reason revisited«*, Cambridge: Harvard University Press.
- RODIN, DAVID (2004), »War and self-defense«, *Ethics & international affairs* 18, nr.1: 63–68.
- SHUE, HENRY (1996), *Basic rights: Subsistence, affluence and U.S. foreign policy* (2 uppl.), Princeton: Princeton University Press.
- WALZER, MICHAEL (1992), *Just and unjust wars: A moral argument with historical illustrations*, New York, NY: Basic Books.